

Beusichem in de Middeleeuwen: *Utrechtser en katholieker werd het niet*

Wie in Utrecht het Janskerkhof met de Sint Janskerk passeert doet er goed aan even na te denken over Beusichem. Waarom? Omdat de opbrengst van veel gronden in Beusichem eeuwenlang gebruikt zijn om geestelijken in de Sint Janskerk te onderhouden. En Beusichem had door die connectie invloed in Utrecht. In 1278 kwam Sweder van Beusichem met bisschopsgezinde troepen de verdreven kandidaat-bisschop te hulp door Utrecht te veroveren.

Beusichem was zo Utrechts dat het bijna vreemd is dat het nu niet in die provincie ligt.

17^e eeuwse prent van Beusichem met blik vanaf de molen

Hoe zit dat allemaal? Eerst wat achtergrond: Het waren de middeleeuwen en de bisschop van Utrecht was grootgrondbezitter. De bisschop was niet alleen een kerkleider, maar ook bestuurder van een groot gebied, het Sticht, waar in de middeleeuwen (net als in Gelderland en Holland overigens) veel strijd was. In haar boek *Het kapittel van Sint Jan te Utrecht (1995)*, schrijft Ellen Palmboom uitvoerig hoe deze connectie tussen Utrecht en Beusichem was.

Want hoe was Beusichem verbonden aan

Utrecht? Het bisdom Utrecht zelf bestond uit vijf kerkelijke organisaties rond de vijf grote kerken in Utrecht. Dit waren de kapittels. Deze hadden veel bezit. Zo was het kapittel van Sint Jan (van die Sint Janskerk) dus de eigenaar van veel gronden, boerderijen en de kerk (onder meer) in Beusichem. Dat verklaart ook de naam van de kerk in Beusichem: Johannes de Doper. Dat is ook de patroonheilige van de Utrechtse moederkerk Sint Jan. De banden tussen Beusichem en de Sint Janskerk waren dus zeer

direct en heel oud. De gronden in Beusichem behoorden al in de 12 eeuw aan het bisdom.

Geslacht Van Beusichem verovert Utrecht

Toch is het de vraag of de gronden in Beusichem veel oprachten aan de geestelijken van de Sint Janskerk. In de dertiende eeuw kregen de heren van Beusichem de gronden in pacht voor 15 jaar. Dat was tegen lage pacht afgesproken om de sterke heren van Beusichem te vriend te houden. Zo vocht in september 1276 ridder Sweder van Beusichem voor de kandidaat-bisschop van Utrecht Jan van Nassau. Sweder veroverde de (nog kleine) stad. Hij viel met stormladders in de dageraad aan waarna de stad na zware straatgevechten in zijn handen viel, blijkt uit andere bronnen.

Deze Sweder van Beusichem was in die tijd maarschalk van de bisschop. Bij die gevechten in de stad Utrecht nam hij het op tegen Gijsbrecht van Amstel. Van Amstel had in 1274 met boeren en gildelieden in Utrecht de macht gegrepen. Van Nassau had ook de bekende graaf Floris V van Holland om hulp gevraagd. Hoe groot de rol van Sweder van Beusichem was bij de herovering van Utrecht, is niet bekend en ook niet of zijn manschappen uit Beusichem kwamen. Hij streed samen met troepen van hertog van Gelre.

De banden tussen de kerk in Utrecht en de heren van Beusichem waren dus nauw. Vlak na de verovering van Utrecht bijvoorbeeld werd de kerkelijke pacht van de heren van Beusichem omgezet naar levenslang (overdraagbaar op opvolgende heren). Dat was zeer gunstig voor ze. De heren van Beusichem hadden invloed. Ze moeten wel ministerialen geweest zijn, adviseurs van de kerk. In haar boek *Het kapittel van Sint Jan* schrijft Ellen Palmboom dat het beheren van

de gronden zeer lucratief was voor de heren van Beusichem, omdat ze daar weinig voor betaalden. Dat was pacht of vroeger ook tienden.

Het koor van de Sint Janskerk in Utrecht doet sterk denken aan het koor in Beusichem.

Het kerkelijk bezit in Beusichem werd pas in 1811 opgeheven. Ook na de reformatie, toen de kerken Sint Jan in Utrecht en Beusichem afstand deden van het katholieke geloof, bleven de kapittels bestaan. Een deel van de opbrengsten uit Beusichem bleef zo naar Utrecht gaan, tot 1811 dan. De gronden werden nationaal bezit.

Kanunniken

Met het geld of voedsel van de gronden uit onder meer Beusichem werden dus lang kanunniken in hun levensonderhoud voorzien. Kanunniken zijn niet te verwarren met monniken. Ze hoefden bijvoorbeeld niet in armoede te leven. Kanunniken waren verantwoordelijk voor het dagelijks doorlopende koorgebed, het lezen van evangelies, en vele andere taken in missen.

Sint Janskerk in 17^e eeuw. Kanunniken woonden in huizen bij de kerk

Ook spraken kanunniken mee over zaken die het kapittel betroffen en waren ze actief in kerkelijk onderwijs. Voor het levensonderhoud hadden de kanunniken van de bisschop dus onroerend goed toegewezen gekregen, bijvoorbeeld de gronden en hoeven in Beusichem.

Hoe kwamen de gronden in bezit van de kerk?

Er is veel beschreven over de kerkelijke gronden in Beusichem in het boek *Het kapittel van Sint Jan te Utrecht*. Ook twisten over het eigendom. In 1171 bemiddelde bijvoorbeeld de bisschop in een conflict tussen het kapittel en een leek over het Hof te Beusichem. Dat lijkt te gaan over het eigendom van de landen en hofstedes, of boerderijen. (Het kasteel te Beusichem wordt niet met name genoemd. Toch kan een Hof ook duiden op een slot. In dit geval valt dat niet uit de oorkondes op te maken over de uitspraak van dit conflict.) In dat eerdergenoemde conflict.

Maakte een leek aanspraak op het bezit in Beusichem. Helemaal ongelijk had hij niet. Hij kreeg een compensatie toegekend door de bisschop. Het is mogelijk dat deze leek (Iwijn van Gokesforde) een verwante was van het geslacht Van Cuijk. Dit geslacht was vermoedelijk – vòòr de kerk - eigenaar van de gronden en hoeven in Beusichem. Zij verkochten deze waarschijnlijk aan de bisschop van Utrecht, maar benadeelden daarbij mogelijk een familielid.

Het boek *Het Kapittel van Sint Jan te Utrecht* beschrijft ook een andere geschiedenis over hoe het bisdom zoveel invloed en bezit had in Beusichem. Beusichem had deel uitgemaakt van graafschap Teisterband, geleid door Ansfried. In 1026 worden de grafelijke rechten van delen van dit graafschap door koning Koenraad II aan de bisschop van Utrecht verleend. Ansfried was aan het einde van de tiende eeuw zelf bisschop van Utrecht geworden. Hier wordt geen transactie met het geslacht Van Cuijk genoemd.

Hoe groot was het bezit?

In het boek *Het Kapittel van Sint Jan te Utrecht* rekent Ellen Palmboom uit dat in ieder geval ruim 92 hectare grond in Beusichem was ondergebracht bij het kapittel Sint Jan met bijbehorende boerderijen. Of dat getal ook het vroomsland (heilig land en vaak openbaar) en alle gronden met pacht bevat, zoals tijnsgoederen, wordt niet geheel duidelijk. Het kerkelijke bezit in Beusichem was wel veel groter. Ook de andere Utrechtse kapittels, zoals het Domschapittel, hadden bezit in Beusichem. Zo verwijst de nog altijd bestaande Pieterssteeg naar het kapittel Sint Pieter. De gronden aan de Pieterssteeg zouden er ook toe behoord hebben.

*Historische prent van de Sint Janskerk in Utrecht in de 17^e eeuw. Toen was de kerk niet meer katholiek. Dat gold ook voor de Johannes de Doperkerk in Beusichem. In haar boek *Het kapittel van Sint Jan te Utrecht* schrijft Palmboom over de mogelijkheid dat de patroonsheiligen van de kerk in Beusichem een andere was. Behoorde het eerst toe aan het Sint Pieter's kapittel en was de naam daaraan verbonden? Een andere discussie opent ze ook. Binnen het Sint Janskapittel werd naast Johannes de Doper ook Johannes de Evangelist gebruikt als patroonheilige.*

